

Fragmentacions i Desconnexions

Albert Sáez

Director Adjunt de *El Periódico de Catalunya*

Ens endinsem en la segona meitat de la segona dècada del segle XXI. I la realitat política i social s'assembla cada vegada més al record que tenim dels mateixos anys del segle anterior. Les terribles imatges –servides avui en directe a través de les xarxes socials– dels refugiats de la guerra de Síria amuntegats en el camp de concentració d'Idomeni (a la frontera entre Grècia i Macedònia), a Calais o vagant per les estepes nevades dels Balcans no fan més que recordar-nos els pitjors moments del segle XX, quan la destrucció de l'Imperi austrohongarès o l'holocaust nazi van convertir el continent en un immens camp de refugiats. Avui, però, la Unió Europea, saltant-se la seva pròpia legalitat, no vol donar refugi als qui han marxat d'una guerra que ara compleix cinc anys amb un dolorós balanç: 270.000 morts i 11,5 milions de desplaçats dels quals 4,5 milions han fugit del país.

La crisi dels refugiats sintetitza en bona mesura el moment en què vivim l'any 2016. Vuit anys seguits de crisi econòmica han posat al descobert les grans febleses d'un sistema polític i econòmic que després de la caiguda del mur de Berlín, el 1989, havia arribat a creure's invencible. Érem a la fi de la història, segons Francis Fukuyama. La realitat ha estat una altra. Des de la crisi de les hipoteques *subprime* fins avui hem anat veient una creixent fragmentació política, econòmica i social derivada d'un model de globalització basat en la desregulació dels mercats –financers i laborals– que no ha assegurat un repartiment

equitatiu de la riquesa generada per l'augment del comerç i per l'extensió de determinats aspectes de les formes de vida occidentals. Hem tornat als primers temps del capitalisme, quan l'economia estava fora del control de la política democràtica. Saltar-se els límits dels estats en favor del mercat lliure ha significat, a la pràctica, saltar-se el poder polític escollit democràticament i tornar a deixar l'economia només en mans dels inversors que busquen la màxima i immediata rendibilitat econòmica. Aquest discurs, que fa només 10 anys era sostingut únicament per les formacions polítiques i els moviments socials anomenats antisistema, ocupa avui un espai de centralitat, sigui defensat per les forces polítiques tradicionals, per la nova política o directament per tota mena de populismes, des de l'extrema dreta a l'extrema esquerra. Per què s'ha produït aquest fenomen? Com hem arribat fins aquí? No disposem encara d'una resposta hegemònica ni des de l'àmbit polític ni, encara menys, des de l'acadèmic. Tenim, només, conclusions provisionals. A la manera de Karl Popper.

Un dels fenòmens més visibles del que està passant i de les seves causes és la desaparició de la classe mitjana a les societats europees. Només a l'àrea de Barcelona, entre 2006 i 2014, la classe mitjana ha passat de representar el 58,3 % de la població al 44,3 %. Mentre que la pobresa ha arribat gairebé al 20 % de la població catalana. Aquest empobriment s'ha fonamentat en la impossibilitat de fer front a l'elevat endeutament que aquestes persones havien adquirit en la dècada anterior. En el moment en què el seu treball s'ha vist devaluat per l'esclat de la bombolla immobiliària alimentada pel crèdit o per la competència amb territoris sense cap mena de protecció social (Xina, Rússia, Índia, el Sud-Est asiàtic), han col·lapsat. Han perdut bona part del que tenien per tal de fer front als deutes adquirits i han deixat de consumir perquè no tenen ni els ingressos ni el crèdit que havien arribat a tenir. L'any 2016, la pobresa no neix de la marginalitat, sinó del saldo negatiu entre ingressos i despeses per part de persones que han vist com en vuit anys els baixaven el sou, els pujaven els impostos, els tallaven el crèdit i els reduïen els serveis públics. La dissolució de la classe mitjana ha estat més intensa en els països del sud d'Europa (Grècia, Espanya, Portugal), que –recordem-ho– van ser els últims a

incorporar-se al model social europeu, basat des de la Segona Guerra Mundial en una combinació entre creixement econòmic i redistribució de la riquesa, que ha assegurat el període més llarg de pau i prosperitat de la història del continent i gairebé de tota la humanitat.

Carregar-se la classe mitjana té conseqüències. Econòmiques, perquè difícilment els països que l'han perduda recuperaran els nivells de consum i, per tant, de creixement econòmic que havien tingut. També fiscals, perquè l'empobriment de la classe mitjana posa en risc la solvència dels estats per fer front als elevats deutes adquirits durant la crisi i per atendre els seus compromisos en matèria de pensions i de protecció social. Però també té conseqüències en l'àmbit polític. La major fragmentació social dona peu a una major fragmentació política. Ho hem vist a Catalunya, a Espanya i a Alemanya entre d'altres territoris. La classe mitjana ha deixat de fer de coixí entre les elits i les classes més desafavorides. Una part s'ha empobrit i, per tant, han deixat de defensar un sistema que els ha expulsat. I una altra part té el temor d'empobrir-se a mitjà i llarg termini perquè li abaixin el sou o les prestacions socials. En el cas dels més grans, perquè els expulsin del mercat de treball, i en el dels més joves, perquè no els hi deixin accedir. Aquesta doble realitat es comprova en el comportament polític dels majors de 55 anys i dels menors de 35 en ciutats com Barcelona. És en aquests col·lectius que creix més el vot de càstig contra les formacions tradicionals; per part dels prejubilats, que veuen en la seva marxa del mercat laboral una ruta inexorable cap a la pobresa abans de la seva jubilació. Mentre que els joves veuen com la manca d'ocupació de qualitat fa inútils els esforços que han fet ells i les seves famílies per formar-se i estan convençuts que la seva qualitat de vida serà pitjor que la que han tingut els seus pares.

L'element més disgregador en aquest context és el de la corrupció. A les societats europees s'ha instal·lat la idea que tant la submissió de la política a l'economia, com la resolució de la crisi del deute amb la mutualització pública del crèdit privat i la manca de respostes polítiques a la crisi són conseqüència de la corrupció de la classe política. Una corrupció que ja gairebé ningú avui no discuteix que té un caràcter sistèmic i que s'ha multiplicat exponencialment com a conse-

qüència de les estructures d'impunitat que la classe política ha alimentat amb mecanismes que van des de les anomenades portes giratòries fins al cobrament de comissions o la compravenda de processos legislatius o prebendes fiscals. Hi ha una gran dosi de demagògia en els partits i en els mitjans de comunicació, que han estès el dubte sistemàtic sobre tota la classe política i que han estat especialment durs amb els partits moderats de la dreta i de l'esquerra (democratacristians i socialdemòcrates) amb una barreja de denúncia i oportunisme. Però tan cert com això és que les estructures de governança d'aquests partits han estat excessivament esclerotitzades, incapaces de detectar les col·lisions entre els interessos d'àmplies capes dels seus votants i algunes de les mesures compromeses amb les elits empresarials i econòmiques fins al punt que en molts casos han desconnectat dels seus votants. Això ha estat així perquè bona part del seu èxit anterior es basava en el control social a través dels mitjans de comunicació, la força dels quals s'ha debilitat justament en el pic més alt de la crisi econòmica deixant pas a la conversa dels electors decebutos a través de les xarxes socials.

Aquesta descomposició de la cohesió social basada en la moderació de la classe mitjana ha comportat una implosió dels mapes polítics de moltes societats occidentals, que van des de l'aparició de fenòmens com el Movimento Cinque Stelle a Itàlia fins a la irrupció de dos candidats *outsiders* com Donald Trump i Bernie Sanders a les primàries de les eleccions presidencials dels Estats Units.

A Catalunya, la implosió social s'ha manifestat en l'augment exponencial del suport a la independència, que ha revolucionat el mapa de partits polítics i el seu pes al Parlament com es va evidenciar a les eleccions del 27 de setembre del 2015, plantejades com a plebiscitàries pels partits que les van guanyar –Junts pel Sí i la CUP– tot i que van sumar menys de la meitat del total dels vots emesos. Fa només 10 anys ens hauria resultat impensable que un candidat de CDC a la presidència de la Generalitat renunciés per fer possible un pacte d'investidura amb un partit com la CUP, hereu de la tradició marxista i anarquista. Aquest episodi no es pot entendre sense repassar el que ha passat des de l'Onze de setembre del 2012, quan milions de persones

van omplir els carrers de Barcelona amb el lema «Catalunya, nou Estat d'Europa». Aquella convocatòria, promoguda per l'Assemblea Nacional Catalana (ANC) i Òmnium Cultural, va fer reaccionar la cúpula de CDC, que va adonar-se que la classe mitjana que tradicionalment havia estat el seu principal proveïdor de vots havia «desconnectat» de la idea de la Catalunya autonòmica en veure els perversos efectes de la crisi econòmica en el país, especialment pel que fa a la degradació dels serveis públics –sanitat i educació– com a conseqüència de la barreja explosiva del dèficit fiscal amb el repartiment desigual de la reducció del dèficit públic que havia promogut el PP des de la seva arribada al govern central. Aquell sotrac abanderat per uns nous moviments socials va comportar un canvi de majories parlamentàries a les eleccions anticipades del novembre del 2012. Mas va tornar a ser president amb el suport d'Esquerra. El PSC va perdre la segona posició i va deixar de ser l'alternativa repartint-se una part del seu espai amb Ciutadans i ICV, mentre que la CUP va entrar per primera vegada al Parlament. La crisi de la classe mitjana a Catalunya va empènyer des d'aleshores l'anomenat procés independentista, que va reclamar sense èxit un referèndum d'autodeterminació. Un procés amb un protagonisme destacat del moviment social independentista que va actuar de motor de la transformació dels vells partits polítics i de catalitzador del nou amb mobilitzacions de milions de persones coincidint amb la Diada dels anys 2013, 2014 i 2015. Entremig, CDC va trencar amb Unió Democràtica, de manera que l'aliança entre classe mitjana i elits econòmiques que havia emparat al pujolisme es va fragmentar. Les elits econòmiques d'Unió van desconnectar del catalanisme quan aquest va abraçar obertament independentisme. Aquests moviments expliquen que finalment una coalició com Junt pel Sí –formada per CDC i ERC amb la flor i nata de l'ANC i Òmnium Cultural– guanyés les eleccions amb un programa de ruptura unilateral amb l'Estat espanyol i acabés fent majoria amb una força com la CUP, partidària de la ruptura amb Espanya com a pas previ per a la ruptura amb el sistema polític i econòmic occidental. L'independentisme ha actuat, no sabem per quan temps, com un nou vector de cohesió i transversalitat social en la política

catalana. I també de regeneració dels sectors corromputs de CDC. Una funció que des de la Transició havia fet el catalanisme.

La dinàmica a Espanya ha estat un xic diferent. El mateix malestar s'ha expressat de manera diferent i amb conseqüències diferents. El nou vector de la política espanyola per expressar el malestar de la classe mitjana amb el sistema ha estat la dinàmica entre vella i nova política. En el primer grup s'hi agrupen PP i PSOE, els dos partits que d'una manera o una altra han governat a Espanya des del 1978. Una part de la classe mitjana que donava suport alternativament a aquestes dues formacions ha acabat confluint a Ciudadanos, un partit de matriu catalana amb vocació d'esdevenir un partit frontissa. Molt esquemàticament, podríem dir que els sectors socials que es mobilitzaven per donar el govern alternativament al PP o deixar pas al PSOE, en les eleccions del 20-D van donar suport a Ciudadanos per tal de forçar un gir realista de la política de Mariano Rajoy, que en la darre-ra legislatura va estar únicament preocupat per assegurar la solvència de l'Estat i de les grans empreses espanyoles sense preocupar-se de garantir els interessos de la classe mitjana. Un procés similar es va viure entre el PSOE i Podemos, l'opció radical d'esquerres sorgida a partir de les mobilitzacions socials de l'anomenat 15-M, quan les classes populars i una part de la classe mitjana van desconnectar del PSOE de Zapatero, que va aprovar les primeres retallades seguint les directius de Brussel·les. Els vots dels joves, prestats després de les mentides de l'11-M del 2004, van anar a parar finalment a Podemos el 20-D després de passar per l'abstenció en l'anterior legislatura. La major desigualtat econòmica ha generat major fragmentació social i això finalment, a les eleccions del 20 de desembre del 2015, ha comportat una major fragmentació política que ha posat en risc per primera vegada des de la Constitució del 1978 la governabilitat d'Espanya.

Enfonsar la classe mitjana té conseqüències. I en alguns casos molt greus. Ho estem veient també a Europa, on aquest procés de descomposició econòmica i social està donant ales a l'extrema dreta, tant a França com a Alemanya com als països del nord que tradicionalment tant hem admirat, precisament per la seva capacitat d'asse-

gurar la cohesió social i, per tant, l'estabilitat política. La classe mitjana europea està atrapada per una triple tenalla: la pèrdua de valor econòmic del seu treball; la manca de competitivitat del seu estat del benestar en un mercat global desregulat amb pràctiques sistemàtiques de *dumping* social, i la ineficiència de les institucions europees per donar resposta a aquests reptes per manca de qualitat democràtica en els processos de presa de decisions i per manca de confiança en unes elits envoltades de corrupció i, sobretot, d'impunitat.

Aquesta amalgama de fragmentacions i de desconnexions amaga el component moral de la crisi que vivim des del 2008. O millor dit, amaga el component immoral del creixement econòmic que vàrem viure en la dècada precedent. La caiguda del mur de Berlín va significar també un enfonsament de la cultura humanista que havia estat hegemònica a Europa des del final de la Segona Guerra Mundial. L'enfonsament del materialisme marxista no va significar l'extensió de la cultura humanista i personalista, sinó, simplement, el desplaçament de l'hegemonia econòmica, social i política cap al materialisme capitalista. Aquest rearmament neoliberal, que tan lúcidament va saber veure Tony Judt, va ser conseqüència del desarmament de la socialdemocràcia, que ja no necessitava defensar un socialisme de rostres humans. Es va baixar la guàrdia amb Reagan i Thatcher, i les defenses aixecades per l'aliança de Kohl i Mitterrand van resultar excessivament febles quan la crisi financera va eliminar el crèdit a baix preu i l'endeutament públic com a placebo de la justícia social i la redistribució de la riquesa. Quan a la societat li han canviat la llibertat pels diners, és lògic que quan es queda sense diners vulgui recuperar la llibertat i passar comptes amb els que els hi havien manllevat.